

TÜRK YUNAN İLİŞKİLERİNDE BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER KAVRAMI OLARAK DENİZ GÜVENLİĞİ

Doç. Dr. Zuhal Mert UZUNER¹

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Son on seneye damgasını vuran Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırma çabaları ve bölgesel uluslararası işbirliği çabalarının mevcut Türk Yunan ilişkileri sorunlarına eklenmesi Türkiye'nin güvenlik tanımlarını derinden etkilemektedir. Denizlerin ve denizciliğin artan önemi, Türk makamları tarafından kabul edilirken, mesele, Türkiye'nin güvenliği ile yakından ilişkilendirilmektedir. Bu çalışma ile Türk Yunan ilişkilerinin, Türkiye'nin deniz güvenliği kavramını sınırlayan ve belirleyen bir etkisi olduğu iddia edilmektedir. Bahsi geçen etki, uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik ve deniz güvenliği kavramlarının gelişimi ile Türkiye'deki deniz güvenliği kavramının gelişimi kıyaslanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Güvenliği, Güvenlik, Türkiye, Yunanistan, Doğu Akdeniz

1 Zuhal Mert Uzun, Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcısı ve İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Doçent olarak çalışmaktadır. zmert@marmara.edu.tr

Denizlerde güvenlik ve fırsatlar hususu, uluslararası ilişkilere dair toplantılar ve yazını etkilemeye devam etmektedir. Jeopolitiğin geri döndüğüne dair tartışmaların arttığı şu günlerde, özellikle 2010 sonrası, güvenlik kavramında devlet eksenli analizler de giderek artmaktadır. Yumuşak güç tartışmalarının beslediği yeni güvenlik meselelerinde bile geleneksel devlet eksenli bir yaklaşıma kayılmaktadır. Bu kayışta, Covid-19 pandemisi sürecinde yaşanan ve devletin oynaması gerektiği düşünülen temel roller oldukça etkili olmuş, devletin yalnız sağlık değil, ekonomi alanında da etkinliği ve refah devleti tartışmaları ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, ulusal güvenlik için hayati önemdeki kaynakların korunması ve yönetilmesinde de devlet yine öne çıkan bir aktör olarak görülmektedir. Yaşanan gelişmeler sebebiyle Türkiye’de de güvenlik çalışmalarının her alanda arttığına, bu çerçevede deniz güvenliği kavramının da sıklıkla kullanıldığına vurgu yapılmalıdır. Bu akademik etkinliklere bir örnek olarak, 2018 Nisan ayında TASAM tarafından Girne’de düzenlenen 1. Deniz Güvenliği Forumu verilebilir. Bu forum, Türkiye’de güvenlik kavramının nasıl ele alındığı ve hangi yönde evirildiğine dair güzel veriler sunmuştur. Güvenlik konusunu çalışan araştırmacıların çoğunluğunun alana dair ciddi araştırmaları olan asker kökenli isimler olduğunu söylemek mümkündür. Bu isimler, Doğu Akdeniz’de mesafeleri kendileri bizzat ölçebilecek bilgi ve donanımına sahiplikleriyle sivil uluslararası ilişkiler uzmanları için konuya nasıl detayların eklenebileceğine dair veriler sunarken, öte yandan, bu bilgi birikiminin çerçevesini oluşturan mesleki arka plan, konuya yaklaşımlarını da belirlemektedir. Askeri anlamda yapılan analizler, güvenlik meselesinde, konuyu daha farklı bir kuramsal perspektiften ele almaya sebep olmakta, bu da bazı noktalarda körlük yaratabilmektedir. İnşacı bir kuramsal yaklaşım askeri açıdan daha gerçekçi analizlere, alandaki sorunların ele alınmasında, ufuk açıcı bir rol taşıyabilir. Bu sebeple, öncelikle güvenlik ve daha sonra da deniz güvenliği kavramının Türkiye’de nasıl ele alındığı ve nasıl alınabileceğine dair bir analiz yapılması önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye açısından en önemli dış politika hususu olarak ortada duran Doğu Akdeniz’de Türkiye ve Yunanistan arasındaki deniz yetki alanlarının paylaşımı hakkındaki tartışmalar, Türkiye’de deniz güvenliği hususunun nasıl ele alındığını gösteren önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de deniz güvenliği kavramı nasıl ele alınmıştır ve Türk Yunan ilişkileri bağlamında nasıl gelişmiştir sorusuna cevap aranmakta ve bu soruya cevap akademik çalışmalar ve kurumsal açıklamaların incelenmesi ile verilmeye çalışılacaktır. Bu sebeple öncelikle güvenlik kavramının

uluslararası ilişkiler literatüründe inşacı bir bakış açısından nasıl ele alındığı ve geliştiği ile başlayacak analiz, deniz güvenliği kavramının gelişimi ile devam edecektir. Son bölümde ise Türk Yunan ilişkilerinde deniz güvenliği kavramının gelişimi ele alınacak, Türkiye'deki deniz güvenliği kavramında bu ikili sorunların nasıl kilit rol oynadığı ortaya koyulacaktır.

1. Güvenlik Kavramının Uluslararası İlişkiler Literatüründe Gelişimi

Uluslararası ilişkiler 1917'de Büyük Savaş sonrası kurulan yeni düzen ekseninde sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesini hedefleyen bir disiplin olarak ortaya çıkmış ve bu sebeple de liberal değerler, çok taraflılık ve uluslararası örgütleri önceleyerek, siyaset biliminin öncül yazılarında yer alan uluslararası siyasete dair pesimizmi aşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe, dönemin ruhu, ülkelerin kendi öncelikleri ve akademisyenlerin olduğu kişiler ve biyografileri etkisinde gelişmiş ve değişmiştir.

Kavramların içeriği kadar kullanım sıklığı ve popülaritesi mevcut koşullar, siyasi tercih ve öncelikler ve bunlara ayrılan kaynaklar ile yakından ilişkilidir. Buna en güzel örnek, Hans Morgenthau'dur. Morgenthau, Chicago'ya 1930'larda geldiğinde, güç politikaları, Amerikan sosyal bilimler dünyası için son derece zehirli ve onaylanmayan bir çalışma alanı olarak görülmekteydi.² 1930'lar Avrupa'sı için gayet anlaşılır olan bir mesele, ABD içinde farklı bir entelektüel süreç ve siyasi anlayış sebebiyle kabul görmüyordu. İdealizm olarak da adlandırılan bu süreçte karşılıklı ekonomik bağımlılığın ve uluslararası örgütlerin iletişim sorunlarının aşılmasını sağlayacağı ve savaşın daha az olacağını iddia etmekteydi.³ Amerikan liberalizmi ve siyasi kültürü ile yakından ilişkili olan bu yaklaşım, kendi içinde tutarlı görünse de, Avrupa'da savaş, devlet ve güvenlik meseleleri sıklıkla tartışılıyordu. Bu iki ayrı çevrede güvenlik konusu farklı ele alınmaktaydı.

2 Daniel Deudrey, "Geopolitics and Change", in *New Thinking in International Relations* ed by Michael W. Doyle and G. John Ikenberry, (Oxford: Westview, 2002), s. 96.

3 Norman Angel ve James T. Shotwell, bu süreçte devletler arası artan ekonomik bağımlılığın olası bir savaşı daha pahalı hale getireceği ve olmasını engelleyeceği görüşünün idealizm değil materyalizm ve rasyonalizm olduğunu vurgular.

Rasyonel olmayan davranışlar ve insan doğasının da devreye girmesi ile bireysel değil ulus bazında özgürlük ve refah arayışı vadeden totaliter rejimler yükselirken, Avrupa’da savaş çanları, iki savaş arası realistlerin daha çok sesleri duyulmaya başlandı. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş ve devam eden büyük tartışmalar ışığında güvenlik yeniden oldukça popüler bir mesele haline geldi. Özellikle detant sonrası, 1980lerde, güvenlik çalışmalarının giderek artan sayıda güvenlik referansı yapan realist akademisyen ve yazın ortaya çıktı. Bu bağlamda Miles Kahler, “Uluslararası İlişkilerin İcadı” başlık makalesinde, kuramsal gelişmeler ve uluslararası ajanda arasındaki ilişkiyi ele alırken, “1980lerde büyük oranda fonlanan güvenlik çalışmalarının şüphe götürmez bir şekilde neorealizmi güçlendirmiştir” demektedir.⁴ Kahler bunu, büyük oranda bu dönemde güvenlik çalışan uzmanların kendilerini neorealist olarak tanımlamasıyla açıklamaktadır. Konunun öne çıkmasında güncel gelişmeler ve siyasi ve ekonomik anlamda hangi konuların araştırmalarının fonlandığı önem taşırken, bu alanda çalışan kişiler konuyu ele alışı ve kuramsal duruşu üretilen düşünceyi de şekillendirmektedir.

Öte yandan Soğuk Savaş’ın sona erışı ve tehdit ve kaynağının yok olduğu düşüncesi ile güvenlik eksenli çalışmalar yeniden temel kaybetti. Kuhnian bir etik anlayışı ve Shortwell’in de referans verdiği devletler ötesinde transnasyonel yapılar ile devlet dışı temsiliyet argümanları 1990’larda yeniden ortaya çıktı. İnşacılığın önemli isimlerinden olan Barry Buzan 1990’larda güvenlik çalışmalarına ilginin azalmasının sebeplerini şöyle özetlemektedir⁵: 1) Tanımlanması zor ve muğlak bir kavram olması. 2) Realizmin çeşitli eleştirilerinin bu kavrama yeterli ilgiyi göstermek için fazla meşgul olmaları, mesela teknoloji ve politikalar ile daha yakından ilgili olunması. Ancak bu konuda David Baldwin, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde adalet, özgürlük, eşitlik, temsil ve güç gibi çeşitli kavramların uluslararası ilişkiler ajandasını fazlaca meşgul etmesi ve güvenlik kavramının bu dönemde kullanıldığı alanlarda genelde bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ve savaşması ile farklı konuların üstünün örtülmeye çalışılması ile ilişkili bir kavram olarak algılanmasının altını çizer. Soğuk Savaş süresince de güvenlik konusundaki yazın daha çok asker kökenli akademisyenler tarafından çalışılmıştır diyen Baldwin, bu sebeple güvenlik

4 Miles Kahler, “Inventing International Relations: Theory After 1945”, in *New Thinking in International Relations* ed by Michael W. Doyle and G. John Ikenberry, (Oxford: Westview, 2002), p. 38.

5 David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies* (1997) 23, s. 8.

çalışmalarında askeri gücün merkeze yerleşen bir mesele haline geldiğinden bahseder.⁶

1990'larda değer eksenli, bireyleri önceleyen ve devleti güvenlik sağlayıcı olarak tanımlayan bir anlayışla, güvenlik çalışmaları ve güvenlik tanımı genişlerken, öte yandan devletin bu rolünü yerine getirememesi durumunda uluslararası topluma rol biçen yaklaşım yine askeri unsurları ve hesapları öne çıkarmıştır. 1990'larda Yugoslavya'nın çözülmesi süreci ile başlayan süreç 2014'te sona eren Afrika'nın dünya savaşı ile sona eren bir süreci ortaya çıkardı. Bu dönemde güvenlik konusunda en göze çarpan çalışmalar John Mershheimer'dan, devletlerin güvenliklerini maksimize etmeyi hedefleyen aktörler olduğu argümanı ile geldi. Bu iddiadaki güvenlik, geniş bir biçimde tanımlanan ancak devletlerin ana aktör olarak uluslararası ilişkiler en etkili aktör olduğunun altını çizen bir yaklaşımdı.

2000'lerde değerler ve uluslararası örgütler aracılığıyla devletlerin fonksiyonlarını iyileştirici olma sözü veren etkin süper güçler ortaya çıksa da, savaş değişik ve daha da vahşi formlarda geri döndü. Sistemsel bir değişimi de gösteren olaylar sonrası, küresel ve bölgesel aktörlere karşı, ulusal devletlerin, düzen ve huzur için korumacı rolü ön plana çıkmaya başladı. Realist ve Marksist literatürün bir tür karışımı ile küresel aktörlerin yeni bir kolonyal düzen için ulusal çıkarlarını öncelikledikleri düşüncesi ile gerek BM'de gerek başka platformlarda, güvenlik kavramı daha da öne çıktı. Pandemiden, siber saldırılara kadar pek çok alanda güvenlik yeniden merkeze çekilirken, ulus devletler önemli bir aktör olarak tanımlanmaya devam etti. Ulus devlete alternatif tek başarılı örnek olan supranasyonel AB bile, pandemi süresince güvenlik konusunda devletlerarası koordinasyon sorunu yaşarken, o dönemde ulusal devletler önemli bir rol oynadı. Aynı dönemde, yeni dönemin niteliğine adapte olmak adına küresel strateji ve bölgesel politikalar üretmeye çalıştığının da altını çizmek gerekir. Bu durum AB'nin bütünlüğünü ulus üstü bir yapıda devam ettirirken, dış politikada devletler ile mücadele edebilecek oranda bütünleşmesinden bahsediyordu. Bu noktada, zor da olsa, dış politikada ulusal çıkar benzeri bir Avrupa çıkarı söylemi üretilmeye çalışıldığı görülebilir.

Son yıllarda uluslararası ilişkiler literatüründe en popüler güvenlik tanımı, Wolfers'ın, "temel değerlerin her türlü tehditten muaf olması hali"dir tanımıdır. Bu tanımın yapı taşları olan "temel değerler" in ve "tehdit" unsurlarının

da tanımlanması, güvenlik çalışmalarını ulusal ve bölgesel bazı niteliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada güvenlik kavramının çok boyutluluğu, hangi değer, hangi tehdit, hangi araç ve hangi bedel ile gibi soruları da beraberinde getirmektedir.⁷

Ulusal olduğu kadar uluslararası düzen içerisinde de bu yapı taşları tanımlanmakta, bu da siyasi gücün tanımında olduğu gibi, neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirleme gücü ile bazı küresel aktörlere hegemonik bir güç vermektedir. Örneğin ABD kendi hegemonyasına tehdit olabilecek, önce ekonomik sonra da muhtemelen siyasi anlamda hasım haline geleceği Çin'e karşı çeşitli adımlar atmaktadır. Denizcilik de bu noktada en önemli unsur olarak önümüze gelmektedir. Çin'in *Bir Kuşak Bir Yol* projesi, Çin'in dünya ile bağlanacağı yolları ortaya koyarken, denizciliğin önemi giderek artmakta, bu da 19. y.y.'da olduğu gibi su yolları ve kanalları yeniden ön plana çıkarmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz üzerinde süren rekabetin taraflarının ve ittifakların şekillenmesinde bu çok önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak aynı iki dünya savaşı arasında olduğu gibi sadece materyalist bir açıklama yeterli olmayacak, ekonomik getiri hesabı yanında bir takım tarihsel ve kültürel unsurlar da kendisini göstermektedir. Rusya'nın Akdeniz siyaseti, hem Karadeniz hem Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki agresif tavırlarıyla yakından ilişkilidir. 'Hayati çıkarlar' veya 'temel değerler' tanımlaması siyasi tercihler, ulusal tarih ve bilinçteki temel varsayımlar ve teknoloji gibi farklı alanlardaki gelişmeler ile paralel olarak değişip, yeni güvenlik konularını öne çıkarmaktadır. Denizler yeniden jeopolitiğin merkezine yerleştiği için deniz güvenliği de bu bağlamda tanımlanmaya başlanmıştır.

2. Deniz Güvenliği Kavramının Gelişmesi

Deniz güvenliği, güvenliğin güç kavramı ile yakından ilişkili bir alanıdır. Hayati olarak nitelenen ekonomik, siyasi, sosyal bir takım unsurların korunması, ülkelerin gücünde ve etkinliğinde, ulusal refahında ve geleceğinin teminatında önemli olduğundan bu konular kolaylıkla güvenlik kavramına bağlanabilir. Nitekim, David Baldwin'in de altını çizdiği gibi, bir konuyu güvenlik ile bağdaştırmak o konuya daha fazla önem atfedilmesini beraberinde getirmektedir.⁸

7 Baldwin'in Wolfers'a referansıdır, a.g.e., s.23.

8 A.g.e., s.20.

Deniz güvenliği, hem ticarete yönelik tehditleri, hem de ticaret yollarının güvenliği dahil jeopolitik kaygıların öne çıktığı bir alandır. Burada önemle altı çizilmelidir ki, bu kavram yeni de değildir; ancak farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenmiştir. Peki IR açısından güvenlik ve hatta deniz güvenliği kavramı nasıl gelişmiştir ve geliştirilebilir? Bu konuda elimizde ne tür kaynaklar var? IR çalışmalarında referans verilen uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, çok taraflılık, düzen, barış, diplomasi gibi önde gelen kavramlarla ilişkisi nasıl ele alınmalıdır? Bu alandaki gelişmeler ışığında deniz güvenliği kavramı değişmekte ve farklılaşmaktadır.

Wolfers'ın tanımında yer alan tehdidin olmaması hali, deniz güvenliği kavramının da esasını oluşturmuştur. Christian Bueger, bu tanıma referans verirken, iyi ve dengeli bir düzenin varlığının, güvenlik kavramı ile yakından ilişkili olduğunu iddia etmektedir.⁹ Ancak düzenler baskın aktörler tarafından belirlenir ve bu alanda daha çok devletlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu devletlerin mevcut hükümetleri ve liderlerinin ideolojik eğilimleri yanında ulusal tarih anlatıları da tehdit ve çıkar tanımlarını etkileyecek temel değerlerin şekillenmesinde önemli unsurlar olacaktır.

Denizcilik, ticaret açısından önemli olduğu kadar ekonominin ve aktarım yollarının kontrolü üzerinden jeopolitik anlamda da önemli bir alan olarak ele alınmaktadır. Deniz alanlarının ve su yollarının kontrolü, limanların denetimi vs. gibi konular, son zamanlarda giderek daha da fazla egemenlik alanlarıyla da kesişir hale gelmektedir. Deniz ticaretinde ve ulaşımında serbest geçiş hakkının ve uluslararası suların varlığı (*Mare Liberum*¹⁰), denizleri karalardan farklı kılan bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest ticaretin öncelendiği değer sistemleri içerisinde hala bu prensip önemini korusa da denizlerin serbest ve uluslararası alanlara sahip olmasının bir diğer sebebi de derin deniz alanlarının karalar kadar sıkı korunamadığı, egemenlik kavramının içini dolduracak oranda tam kontrol sağlanamayacağı düşüncesinden ileri gelmekteydi. Oysa teknoloji durumu farklılaştırmaya başlamış ve bu durum bazı deniz hukuku kavramlarının gelişmesine ve derinleşmesine sebep olmaktadır. Örneğin, kıta sahanlığı kavramı ve münhasır ekonomik bölge kavramları giderek daha fazla konuşulmakta, çok taraflılık ilkesi çerçevesinde bir uluslararası deniz hukuku oluşturulmaya çalışılmaktadır. Her ülkenin denizlerinin özelliği ve tabi ki ka-

9 Christian Bueger, "What is Maritime Security?", *Marine Policy*, March 2015, p. 159.

10 Natalie Klein, *Maritime Security and the Law of the Seas*, (NY: Oxford, 2011), s. 11.

rasal morfolojisinin farklılıkları sebebiyle farklı tanımlar ve kurallardan taraf olduğu bilinmektedir.

Teknolojik kapasitesi arttıkça kıyı devletleri daha fazla deniz alanında etkili olmaya çalışmaktadır. Örneğin Kanada ve ABD Genişletilmiş Kıta Sahanlığı Kavramı üzerinde durmaktadır.¹¹ Bu sadece kıta sahanlığı değil, kara suları hususunda da öne çıkan bir meseledir. Kıta Sahanlığı hususu deniz tabanındaki kaynakların kullanımı hakkında bir kavram olarak, üzerindeki su kitlesindeki kaynakların kullanımını ifade eden MEB ile birlikte daha çok ekonomik temelli çıkarları ortaya koymaktadır. Öte yandan kara suları, tanımları itibarıyla başından beri kıyı devletinin egemenliğindeki bir sahayı ifade etmektedir. Ancak jeopolitik çıkarlar hususunda bu kavramsal tartışmalar bazen siyaset alanında muğlak kalabilmekte, MEB gibi nispeten yeni bir kavram kıta sahanlığı sınırlarını aşacak şekilde rakip devletler tarafından tanımlanabilmektedir. Özellikle dar denizlerde bu durum daha da fazla ortaya çıkmaktadır. Örneğin Doğu Akdeniz buna örnek teşkil etmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi adaların varlığı, adalara tanınması gereken yetkiler ve benzeri sorunlar da devreye girince, deniz yetki alanları ciddi bir çatışma kaynağı olabilmektedir.

Açıkça görüldüğü üzere, deniz güvenliği, ulusal çıkar ve uluslararası düzen ile yakından ilişkili bir kavramdır. Çin'in yükselişi gibi küresel güç kaymaları ve yapısal değişiklikler bu çıkar tanımlamalarına ve mevcut düzen anlayışına tehdit oluşturmakta ve yeni tehdit tanımlarını ortaya çıkarmaktadır.¹² Bugün farklı tehditlerden bahsederken, insan kaçakçılığı ve göç, çevre sorunları, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması ve terörist faaliyetler gibi farklı başlıklarda ve birden çok ülkeyi ilgilendiren pek çok sorun uluslararası ilişkiler ajandasını mevcut edilirken denizcilik de bu tehditlerin kaynağı ve çözümü olarak ele alınabilmektedir. Somali'deki korsanlık olaylarıyla daha da öne geçen denizcilik emniyeti hususu sıkça tartışılrsa da, güvenlik kavramının daha geniş ele alınması gerektiği ortadadır. Yine Sahil Güvenlik, Sınır Güvenliği, FRONTEX gibi göçmenlerin ve insan kaçakçılığının durdurulmasına yönelik girişimler gibi, ulusal güvenliğin farklı boyutlarını içeren meselelere dair pek çok çalışmanın mevcudiyeti kapsamlı bir güvenlik kavramını bize sunamamaktadır. O halde deniz güvenliği kavramı nasıl tanımlanmalıdır?

11 <https://www.state.gov/about-the-u-s-extended-continental-shelf-project/>

12 Mesut Özel, "Deniz Güvenliği: Kavramsal Gelişimi, Uluslararası Uygulama ve Strateji Belgelerine Yansımaya Yönelik bir Analiz", Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz, 1. Deniz ve Denizcilik Güvenliği Forumu Bildirileri, İstanbul: TASAM, 2020, s. 95.

Christian Bueger, deniz güvenliğini mevcut dört çalışma alanı tarafından beslenen bir kavram olarak tanımlamaktadır¹³: Ulusal güvenlik, insani güvenlik, ekonomik gelişme ve deniz emniyeti ve çevre hususları. Ulusal güvenlik alanına örnek olarak, denizlerde sahip olunan güç unsurları, örneğin donanma gücü ve silahlanma, devletlerarası çatışmalar ve terörizm; insani güvenlik alanında, düzensiz göç, insan kaçakçılığı aktiviteleri; ekonomik gelişme alanında, kaçakçılık, korsanlık ve balıkçılık; deniz çevresi ve emniyeti alanında ise çevresel etkenler ve kazalar ele alınmıştır.

Bu konular genelde ulus devletlerin yetki alanında olan, dolayısıyla da ulusal kurumların etkin olduğu alanlar olarak görülebilir. Özellikle ulusal güvenlik hususu ve egemenlik alanındaki olası tehditler meselesi sebebiyle askeri bürokrasinin ve denizcilikle ilgili kurumların etkin olarak yer aldığını görebiliriz. Denizlerde ekonomik çıkarlar ve insani meselelerde kıyı devletlerinin etkin aktörler olduğunu düşündüğümüzde, denizlerin devletlerin öne çıktığı bir alan olarak tanımlandığını görmek mümkündür. Bu noktada da devletlerin siyasi kültürü, coğrafi gerginlikler ve meseleler ve tabii ki tarih işin içine girmektedir.

3. Türk Yunan İlişkilerinde Deniz Güvenliği

Türkiye'nin denizlere artan ilgisi ile paralel bir şekilde, deniz güvenliği kavramı da gelişmiştir. Devletlerin kendilerine dair tanımları, temel tehdit ve fırsat tanımlarıyla yakından ilişkili olduğundan, Türkiye'nin kendisine dair rolleri ile ilişkili biçimde, bu kavram da öne çıkmıştır. Türk dış politikasında deniz alanları Ege'nin ötesine geçmiş, Doğu Akdeniz'de etkin bir varlık gösterme çabasına girildiği gözlemlenmiştir. Bu noktada dış etkenlerin de bu rol tanımlamalarındaki etkisi tartışılabilir.

Türk Yunan ilişkilerinde yaşanan pek çok kriz deniz güvenliği bağlamında gelişmiş ve ilerlemiştir. İkili ilişkilerde Kıbrıs sorunu 1955'e kadar geri giderken, Ege'de gerginlikler 1970'lerden beri hiç bitmedi. Batı Trakya'daki azınlık meselesi dışında karasal bir sınırimızın bulunmadığını düşünürsek, ikili ilişkilerin ağırlıklı olarak deniz güvenliği eksenine oturduğunu söylemek mümkündür.

13 C. Bueger, a.g.e., s. 161.

3.1. Uluslararası İlişkiler Literatüründe Deniz Güvenliği

Türk dış politikasına dair literatürde Türkiye ağırlıklı olarak bir kara gücü olarak resmedilmiş ve güçlü yanı böyle sunulmuş olsa da, denizlerdeki gerginlikler ulusal çıkar tanımlarını her zaman belirlemiştir. Özellikle Kıbrıs ile başlayan “güneyden çevrelenme” ve “Anadolu’ya sıkıştırılma” söylemi Türk-Yunan gerginliklerinde sıkça kullanılmıştır.

Bueger’in deniz güvenliği hakkındaki çalışmasında kullandığı “mavi ekonomi” kavramı gibi, “Mavi Vatan” kavramının doktrinleşmesi¹⁴ sonrası Türkiye’de daha da fazla öne çıkan deniz güvenliği kavramı, özellikle Doğu Akdeniz ve Ege kapsamında ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu noktada rekabet içinde olunan aktör Yunanistan ve GKRY olmuştur. 2002 yılında Thasos Papadopoulos ve Mısır arasındaki doğal gaz araştırmaları hakkındaki görüşmelerden itibaren Doğu Akdeniz ısınmaya başlamış, Yunanistan’da 2009 ekonomik krizi sonrası, olası bir ekonomik çıkış rotası olarak Doğu Akdeniz’deki kaynakların çıkarılması ve bu ekonomik kaynakların kullanımının sahiplenilmesi giderek daha da fazla tartışılır olmuştur. Ege’de ise, 1973 yılında Yunanistan’da Tasos adası açıklarında, doğal kaynakların çıkarılması ve kullanımında da Türkiye ile sorunlara yol açmıştır. Özetle, Türkiye açısından Yunanistan ile denizlerde sınırların belirlenmesi sorunu elli yıldır bir deniz güvenliği sorunu olarak ortada durmakta, dolayısıyla ikili ilişkiler ve ilgili taraflarla yaşanan diyalogların Türkiye’deki deniz güvenliği çalışmalarını etkilediğinin altını çizmek gerekir.

Daha önceden belirtildiği gibi, Türk Yunan ilişkileri literatüründe, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi için sivil akademisyenler ciddi çabalar sarf etmişlerdir. Burada güvenlik kavramı 1990’ların etkisi ve AB üyelik sürecinin etkisi ile yakın zamana kadar çok fazla öne çıkmamıştır. Üniversitelerde güvenlik çalışmalarının Soğuk Savaş sonrası büyük oranda zayıfladığını söylemek de mümkündür. 1990’larda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Kardak Krizi gibi pek çok denizcilik ve deniz güvenliği krizinde de barışçıl çözüm yolları ve mekanizmaları hakkındaki çalışmaların baskın olduğunu görmek mümkündür. Öte yandan, asker ya da bürokrat kökenli akademisyenlerin daha yoğun şekilde ulusal çıkar ve ulusal güvenlik kavramlarını kullandıkları görülebilir.

Genişletilmiş güvenlik kavramının, özellikle insani güvenlik, göç, düzensiz göçmenler konularının öne çıkması sonrası, Türk-Yunan ilişkilerinde deniz

14 Cem Gürdeniz, *Mavi Vatan Yazıları*, (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2017), ss. 35-36.

güvenliği çalışmalarını etkilediği görülebilir. Üniversitelerde göç hususunda yapılan çalışmalarda göç ve insan kaçakçılığına daha fazla yer verilirken, konu deniz güvenliği bağlamında ele alınmamış, hatta güvenlik kavramına çok sempatik bakılmamıştır. Ole Waewer tarafından 1993 yılında oluşturulan güvenlikleştirme kavramının göç konusunu çalışırken güvenlik kavramını kullanmaya yöneltti. Bu bağlamda göç kadar, ticaret de yine güvenlik çerçevesinden ele alınmamaya çalışıldı denilebilir.

Peki, kavramsal olarak her iki ülkede deniz güvenliği nasıl ele alınmıştır? Türkiye ve Yunanistan açısından konuya baktığımızda gelişmekte olan bir süreç görmekteyiz.

3.2. Deniz Güvenliği Kavramı ile İlişkili Tartışmalar Işığında Türk Yunan İlişkileri

Bueger'in referans verdiği deniz güvenliği başlıklarının Türk-Yunan ilişkilerine nasıl yansıdığına kalem kalem bakmak konuyu özetlemek adına önemli olabilir. Birinci başlık olarak verilen, ulusal güvenlik alanında, denizlerde sahip olunan güç unsurları hususu Türkiye'de MİLGEM projeleri ile geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada gerek Yunanistan'da gerek Türkiye'de donanmanın geliştirilmesi Hava Kuvvetleri ile birlikte, Kıbrıs sorunu ile paraleldir. Türkiye açısından Yunanistan yayılmacılık politikaları gütmektedir ve bu tehdit algılaması karşılanmaya çalışılmaktadır.¹⁵ Yunanistan açısından ise Türkiye daha büyük ve güçlü bir ülke olarak her an Yunanistan'ı yok edip Osmanlı dönemine geri dönülmesini istemektedir.¹⁶ Bu hissiyatlar, tarihi bellek ile yakından ilişkilidir ki bu konuda oldukça geniş bir literatür oluşmuş durumdadır.

En önemli değer olarak egemenlik alanlarının korunmasına yönelik, tehdit tanımlaması, karşılıklı yapıldıktan sonra, tarafların diplomatik ve askeri hamleleri buna göre şekillenmekte, "güvenlik" sağlanmaktadır. Yunanistan, bu sebeple, adaların silahlandırılmasını meşru bir savunma aracı olarak görürken,

15 Eski Genel Kurmay Başkanı, İlker Başbuğ, yazmış olduğu kitabında Kıbrıs'ta yaşana olayları ve bugün yapılması gerekenleri anlatırken, bu hususa da dikkat çekmiş, olası bir anlaşmanın uygulanabilirliği hususunda Denктаş-Erdoğan ayrışmasında askeri bürokrasinin çekincelerine referans vermiştir. İlker Başbuğ, *Unutulan Ada Kıbrıs*, (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2016), s. 181.

16 Yunanistan Dışişleri eski bakanı Nikos Kotzias, Türkiye'nin bölgesel politikalarını açıklarken yeni-Osmanlılık kavramını sıklıkla kullanmaktadır. Bakınız, Nikos Kotzias, *H Exoteriki Politiki tis Elladas*, (Atina: Kastaniotis, 2010), s. 250.

Türkiye’de yayılcı politikalara örnek olarak göstermektedir. Basit bir yer değiştirme mevzusu olarak da görülebilecek Türkiye donanmasının merkezini, Gölcük Depremi sonrası Aksaz’a taşınması, bu düşünsel arka plan sebebiyle, ciddi bir tehdit olarak görülebilmektedir.

Bu noktada, terörizm de önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. 1999 yılında Apo krizi yaşandığında ya da daha yakın zamanda FETÖ olayları sonrası, Yunanistan’a kaçan kişilerin Türkiye karşıtı operasyonlarda örneğin Libya’da boy gösterdiğine dair haberler Türk medyasında yer almıştır.

Bir diğer önemli deniz güvenliği meselesi olarak insani güvenlik alanında, düzensiz göç, insan kaçakçılığı aktiviteleri de yine bahsi geçen düşünsel arka plana bağlanmaktadır. Yunan medyasında göçmenler, radikal İslam ile ilişkilendirdikleri Türk hükümetinin askeri olarak görülmektedir. Deniz emniyeti açısından da sorun yaratan göçmen teknelerine karşı Sahil Güvenlik manevraları da bu bağlamda bir deniz güvenliği sorunu yaratmaktadır.

Diğer deniz güvenliği ile ilgili başlık olan ekonomik gelişme konusu da bu noktada tıkanabilmektedir. Karşılıklı gemi turlarını devam etmesine rağmen, kaçakçılık meselesi gündemde durmakta ve bir deniz güvenliği sorunu oluşturmaktadır. Balıkçı teknelerinin kurşunlandığı görülmektedir. Doğu Akdeniz’deki sondaj aktiviteleri de bu bağlamda ele alınmaktadır. NAVTEX aslında teknik bir mesele olup, bu alandan geçecek gemilere uyarı niteliği taşımaktayken, taraflar açısından egemenlik ile ilgili bir mücadele kavramına dönüştürülmüş durumundadır. Bu dönüşümün ana sebebi, bahsedilen siyasi kültürdür. Son başlık olarak deniz çevresi ve emniyeti alanında ise çevresel etkenler ve kazalar yer almaktadır. Arama kurtarma faaliyetleri de yine egemenlik hususu ile ilişkili bir hal almıştır.

Görüldüğü üzere, Türk Yunan ilişkileri bağlamında deniz güvenliği doğrudan ulusal güvenlik ile ilişkilendirildiğinden bu alanda en çok yayın ve üretim de sivil ve asker bürokratlardan çıkmıştır. Öte yandan deniz güvenliği kavramının geliştirilmesi için çeşitli yeni kurumların kurulması söz konusudur. Bu konuda hem akademik hem de bürokratik merkezler geliştirilmekte. Denizcilik Bakanlığı hususu hala Türkiye açısından önemini korumakta. Türkiye’de tek bir ses çıkabilmesi için, örneğin, balıkçılık hususunda yayınlanan belgeler ile arama kurtarma konusunda yayınlanan belgelerin uyumlulaşması gerekmektedir.

Bu durum sadece Türkiye'nin gündeminde değildir. Yunanistan açısından da AB çerçevesinde durum benzemektedir. 2014 yılından bu yana devam eden ve AB Deniz Stratejisinin, AB Küresel Stratejisi kapsamında belirlenmesi hususunda bir metin hazırlanmıştır. Bu Yunanistan dönem başkanlığı döneminde hazırlanmış olup, Yunan dışişleri Bakanlığı bunu bir başarı olarak sunmaktadır. Üye ülkelerin ortaklaşa güvenlik, iyi yönetim ve esnekliğini artırarak risklerin tespiti hususu ön plana çıkmaktadır. Ulusal, bölgesel ve küresel çapta yapılan pek çok analiz mevcuttur. Bunlar bilgi paylaşımı ve farklı alanlarda iş birliği kapasitesinin geliştirilmesine odaklanmış görünmektedir. Ancak Hareket Planı hazırlanmanın da ulusal önceliklerin öne çıkmasından dolayı sorunlar yaşanmaktadır.

Gerek AB kapsamında gerek Türkiye'de yayımlanan pek çok çalışmada denizcilik hususunun geliştirilmesi ve toplumsallaştırılması da önemli bir husus olarak görülmektedir. Bu da teknolojik değişimlerden kaynaklanmaktadır. Doğrudan ulusal egemenlik haklarıyla ilişkili olan kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge kavramları önemlidir. Bu alanlardaki enerji kaynaklarının kullanımı hususundan dolayı, zaten gergin olan Türk Yunan ilişkileri daha da gerilmiştir. Burada altını çizmek gerekir ki, Türk Yunan ilişkilerinin egemenlik paylaşımı sorunu olduğu uzun yıllardır bilinen bir gerçektir. Öte yandan bunun deniz alanlarında daha yüksek sesle dile getirilmesi hususu, denizlerde daha çok faaliyet gerçekleşmesi, sadece deniz ulaşımı ve ticaretin ve dolayısıyla serbest dolaşımın ötesine geçilerek kaynakların kullanılabilir hale gelmesi ile yakından ilişkisi vardır.

Yunanistan'ın denizcilik hususundaki hassasiyeti, 1822'de kurulan Denizcilik Bakanlığının varlığı ile de tespit edilebilir. 1950'lere gelindiğinde Millî Savunma Bakanlığı altına alınsa da adaların varlığı sebebiyle denizcilik, turizm ve ekonomi hususunda bir başka bakanlık olan Gemicilik ve Adalar Politikaları Bakanlığı faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁷ Bu bakanlığın web sitesinde denizcilğe dair doğrudan ulusal tehdit algılanan Türkiye hakkında, özellikle de düzensiz göçmenler hususunda bazı haber ve duyuruların da yayımlandığı görülüyor. Örneğin bir haberde, 2015'ten bu yana insani güvenlik, insan kaçakçılığı, göç alanında değerlendirilen Midilli'ye doğru devam eden hareketlilik hakkındaki son duruma dair bilgilerin aktarıldığını görmek müm-

17 <https://www.ynanp.gr/el/>

kündür.¹⁸ Bu yazıda, doğu Ege’de ve adalardaki yaşama yönelik koruyucu faaliyetler anlatılmakta ve göçmen hususunun güvenlik bağlamında ele alınırken, ulusal güvenlik kapsamında referans verilen doğu Ege’deki tehlike¹⁹ imasını görmek mümkündür.

3.3. Doğu Akdeniz Kapsamında Türk-Yunan İlişkilerinde Deniz Güvenliği Algısı

Doğu Akdeniz çerçevesinde konuya bakılacak olursa, en önemli güvenlik meselesi, çok taraflılık ilkesi çerçevesinde bir çözümde Türkiye’ye yer verilmek istenmemesidir. Sorunların kısa geçmişine baktığımızda Türkiye önce Sevilla haritasının neden uluslararası hukuka aykırı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Mavi Vatan haritası ortaya çıkmış ve daha sonra bu sınırlandırma çabasında söz konusu deniz alanlarının devletlerin bayraklarına boyanması suretiyle adaletsiz bölüşümün altı çizilmeye çalışılmıştır. Buna karşı Med-7 gibi toplantılar bölgesel bir nispet toplantısına dönüşürken²⁰, Türkiye uluslararası bir masa kurulması için ciddi bir çaba sarf etmesine karşın bir karşılık bulamamıştır. Bu durumun başkaca bölgesel gerginlikler ile yakından ilişkisi olduğunu da hatırlatmaya gerek yoktur. Bunu aşmak için Türkiye Libya ile anlaşma yaptı. Bu durumda iddialar zayıfladı ve bunu dengelemek üzere Yunanistan Mısır ile anlaşma yaptı. Bu anlaşma Yunanistan’ın adalar iddiasını zayıflatmakta idi. Bunun öncesinde İtalya ile yapılan anlaşma da benzer söylemlilere sebep olmuştu.

Bu yeni dengede Sevilla haritasının resmi bir harita olmadığı Yunanistan’ın ise hiçbir şekilde böyle bir harita yayınlamadığı iddia edildi. Aynı dönemde Yunan ve Kıbrıs sularında arama gibi ibareler sıklıkla kullanılmaktaydı. Basın yayın kuruluşlarında Yunanistan’a ait olması gerektiği söylenen alanların Sevilla ile temsil edilmesi devam ederken ve bu alanlarda çeşitli askeri etkinlikler devam ederken Yunanistan’ın haklarına tecavüz edildiği söylemleri

18 <https://www.ynanp.gr/el/gr-epikoinwnias-enhmerwshs/enhmerwsh-ls-elakt-gia-toy-rikies-proklhseis-sto-peristatiko-diaswshs-allodapwn-sth-nhso-lesbo-thn-02-12-2020/>

19 Bu husus en güzel, Alexis Heraclides’in Doğu’dan Gelen Tehlike kitabında anlatılmıştır. Her sorundan Türkiye’nin sorumlu tutulması, ya da bir başka ifade ile, Türkiye’nin her durumda bir sorun kaynağı olduğu fikrinin milliyetçi söylemde yerleştiği anlatılmaktadır. Alexis Heraclides, “Doğu’dan Gelen Tehlike” Türkiye, (İstanbul: İletişim, 2001), s. 41.

20 Bu ve buna benzer toplantıların ve girişimlerin derli toplu bir anlatımı için bakınız, Cihat Yayıncı, Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye, (İstanbul Kırmızı Kedi, 2020), ss.113-144.

sıklıkla söylendi. Öte yandan Yunanistan resmi olarak MEB ilan etmemiştir.

Bu sınırlandırma sürecinde AB'nin ve ABD'nin gücünü yanına almaya çalışan Yunanistan, Türkiye'yi saldırgan, hükümetini otoriter rejim, İslami radikalizm destekleyicisi, ciddi insan hakları sorunu olan ve bu sebeple cezalandırılması gereken, uluslararası barışa tehdit bir ülke olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Lider üzerinden ülkenin resmi çıkarlarının aşırı ve mantıksız olduğu fikrini desteklemeye çalışan Yunanistan, AB düzeyinde kısmen başarılı olmuştur. Öte yandan ABD'de de bölgedeki diğer gerginliklerdeki dengeleri kendi lehine kullanmaya ve Türkiye'yi zayıflatarak masaya güçlü oturmaya çalışmaktadır. Bu süreçte masaya yanaşmamasını da bu bağlamda açıklamak mümkündür. Ekonomik anlamda zayıf olduğu 2008 sonrası dönemde Kıbrıs ve diğer hususlarda masadan kaçınıldığı bir gerçektir.

Yunanistan ve Türkiye konuya denizden çevrelenme olarak bakmaktadır. Türkiye'de emperyalist Batı söylemi kullanılırken, Yunanistan'da yeni Osmanlılık ve yayılmacılık tehlikesi söylemi öne çıkmaktadır. Türkiye'nin bölgesel aktivitelerine referans verilerek revizyonist ve tehlikeli bir devlet imajı verilmeye çalışılmakta ve bu imaj hususunda ciddi bir emek ve zaman harcanmaktadır. Öte yandan bir diğer husus göç meselesi olmuş, bu da ikili ilişkileri etkilemiştir. Göçmenlerin sınırdan bırakılması ile ciddi bir akıma uğrayan Yunanistan'ın yanında AB liderlerinin fotoğrafları taze bir konudur. Bu bağlamda Avrupa güvenliği kavramının öne çıkarıldığı ve tehdidin Türkiye hükümetinden kaynaklandığı fikri sürekli yayılmaktadır. Göçmenleri ekonomik ve toplumsal bir tehdit olmanın çok ötesinde askeri bir tehdit olarak tanımlayan Yunanistan, göçmenlerin erken ve genç olması sebebiyle, Erdoğan'ın ve radikal İslam'ın askerleri olarak göstermektedir.

Bu bağlamda deniz güvenliği kavramı, varoluşsal bir kavram olarak gelişmiştir. Yunan tarihindeki Türk imajı yanında, Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan yeni imajlar da eklenmektedir. Karabağ hususu bile AB Konseyi'nde görüşülmeye kalkılmış bir konu olmuştur. Bunu ne ile açıklayabiliriz?

Bugün bu çabanın yeni bir boyutu ortaya çıkmaktadır. FRONTEX ve diğer göçmen karşıtı operasyonlarda NATO bünyesinde birlikte hareket eden ülkelerin koruduğu sınırdaki Türkiye dışarıda bırakılmaktaydı. Nitekim gelişmeler giderek Türkiye'nin dışarıda kalmasını güçlendirdi. Bugün NATO dışına itilme, AB adaylığı konusunun artık netleştirilmesi gerektiği, Türkiye'nin AB

içine girmek için çok güçlü bir devlet olduğu ve AB'ye bölgesel bir güç olarak ancak rakip olabileceği fikirleri ile mevcut imajlar güçlendirilmektedir. Böylece Yunanistan kendi arkasında ciddi bir güç biriktirmeye çalışmaktadır.

SONUÇ

Türk Yunan ilişkileri bağlamında Türkiye'de deniz güvenliği kavramı, daha çok donanmanın etkili olduğu ve deniz egemenlik sahası mücadelesi çerçevesine sıkışmış bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Halen güvenlik çalışmalarının asker kökenli araştırmacılarca domine edildiği bu alanda, yaşanan gelişmelerin yönünü değiştirecek bir küresel etken de bulunmadığından, farklı bir perspektif geliştirmek ve yeniden idealist olmak oldukça zordur. Zira, çok taraflılık ve hakkaniyet ilkelerinin uygulanmasını sağlayacak rasyonel bir zemin arayışı ufukta görülmemektedir. Uluslararası örgütlerin ve kolektif güvenlik gibi kavramların içi de NATO'nun arabuluculuk girişiminde verilen tepkilerle boşaltılmaktadır. AB gibi açıktan taraf olan aktörlerin ve ülkelerarası cepheleşme olarak tanımlanacak işbirlikleri ile diğer aktörleri dışlamaya yönelik hamlelerin olduğu bir ortamda deniz güvenliği kavramı, ulusal güvenlik eksenli tanımlanmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Baldwin, David A. (1997). "The Concept of Security", *Review of International Studies* 23, ss.
- Başbuğ, İlker (2016). *Unutulan Ada Kıbrıs*, İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Bradford, Ernle (2013). *Akdeniz- Bir Denizin Hikayesi*, İstanbul: Köprü Kitapları.
- Bueger, Christian (2015). "What is Maritime Security?", *Marine Policy*, March, ss. 169-164.
- Deudrey, Daniel (2002). "Geopolitics and Change", in *New Thinking in International Relations* ed by Michael W. Doyle and G. John Ikenberry, Oxford: Westview, ss.
- Doyle, Michael W. & G. John Ikenberry (2002). *New Thinking in International Relations*, Oxford: Westview.
- Gürdeniz, Cem (2017). *Mavi Vatan Yazıları*, İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Heraklides, Alexis (2002). *Yunanistan ve "Doğu'dan Gelen Tehlike" Türkiye – Türk Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, İstanbul: İletişim.
- Klein, Natalie (2011). *Maritime Security and the Law of the Sea*, NY: Oxford.
- Kotziaras, Nikos (2010). *H Exoteriki Politiki tis Elladas ston 21o Aiona*, Atina: Kastaniotis.
- Kurumahmut, Ali & Sertaç Hami BAŞEREN (2004). *The Twilight Zones in the Aegean-(Un)Forgotten Turkish Islands / Ege'de Gri Bölgeler- Unutul(may)an Türk Adaları*, Türk Tarih Kurumu.
- Miles Kahler, "Inventing International Relations: Theory After 1945", in *New Thinking in International Relations* ed by Michael W. Doyle and G. John Ikenberry, Oxford: Westview , ss. .
- Özel, Mesut (2020). "Deniz Güvenliği: Kavramsal Gelişimi, Uluslararası Uygulama ve Strateji Belgelerine Yansımaya Yönelik bir Analiz", *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*, İstanbul: TASAM, ss. 94-125.
- Yaycı, Cihat (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi.